BISERICA UMANĂ – ÎN CELE DIN URMĂ, NOI CREĂM FORMA SAU EA PE NOI?

Autor: Redacția Syntopic | 20 februarie 2024

Un articol scris de Emma Popescu, studentă la Facultatea de Filosofie, Universitatea din București, pentru stagiul de practică organizat în parteneriat cu redacția Syntopic.

Pentru oamenii credincioși, în genere, predica la care participă într-un lăcaș de cult presupune o ordonare, fundamentare și clarificare a unui cod moral conform cărților sacre recunoscute în cadrul tradiției confesionale din care provin. Sau poate mai degrabă ar trebui spus că una dintre fundamentalele misiuni ale bisericii, ceea ce o face să fie cu adevărat Biserică, este de a peregrina extazul și frământările membrilor săi cu scopul nobil de a-i sprijini și cultiva în propria epopee. Credinciosul devine, deci, un învățat, asimilând de la învățător predica și modelându-și conduita morală în raport cu ceilalți membri ai societății din care face parte. Experiența umană primește alinarea patronajului.

Dar în absența unei astfel de biserici, cine protejează și ghidează individul? Cine este al nostru Virgiliu în peregrinările omului modern al cărui Dumnezeu a murit odată cu Nietzsche? *Also sprach* Witold Gombrowicz[1]: *„Dar care este calvarul nostru principal?”*[2], observând, neașteptat, cum până și ceea ce obișnuia să ne zguduie cel mai tare a devenit necunoscut pentru noi. Cum până și rivalul nostru colectiv – răul, pe care îl cunoșteam atât de bine, a devenit periferic.

Acum, Biserica pierde înțelesul tradițional, ea devine „umană” sau, mai bine spus, „interumană”, unde „spiritul uman venerează spiritul interuman[3]”. Noi alcătuim biserica interumană, noi suntem cei care ne învățăm și ghidăm reciproc și tot noi suntem cei care ne pedepsim unii pe alții. Omul modern este condamnat să facă parte din această biserică, fiind terorizat și obsedat de ea, de forma ei etern schimbătoare, dialectică.

Witold Gombrowicz, deși este, în toate intențiile și scopurile sale, necredincios, disecă

acest om modern pe care-l găsește confuz, deformat și carnavalesc în societatea din această biserică. Îi recunoaște tulburarea și îl întreabă: *„unde este pramuma principală și ce să iau drept bază, chinul metafizic sau pe cel fizic, pe cel sociologic sau pe cel psihologic*?”[4].

Autorul pare că atribuie cuvântului „*pramumă*”, posibil inventat ori preluat dintr-o limbă exotică și modificat[5], o semantică spectaculoasă. La rândul lui, fiind un adept al sintaxei „deranjate”, ajunge să deformeze textualitatea romanelor sale, mediul auctorial – acțiunea de a scrie – devenind, la rândul ei, o deformare. Cititorul nu poate decât să intuiască sensul acestui cuvânt și să-l compartimenteze într-un câmp semantic al dezordinii, iar autorul polonez oferă un rețetar obscur de ingrediente ale acestei dezordini chinuitoare:

„chinul fundamental și ucigător

Al verdeții subumane, al mugurilor, frunzelor, bobocilor.

Sau chinul dezvoltării și al subdezvoltării

Ori poate suferința nemodelării, neformării până la capăt

Sau chinul creării eului nostru de altcineva,

Chinul violentării fizice și psihice

Calvarul tensiunii interumane dinamizatoare

Chinul deviației și chinul nelămurit îndeajuns al deviației psihice

Chinul nesfârșit al infidelității, chinul falsității

Cazna automată a reflexului și automatismului

Chinul simetric al analogiei și chinul analog al simetriei

Chinul analitic al sintezei și chinul sintetic al analizei […]”[6]

Pramuma reprezintă totalitatea experiențelor umane, chinuitoare sau mieroase, reale sau ireale, iar Witold Gombrowicz nu urmărește să filosofeze pramuma printr-o conștiință lucidă sartriană sau izolată asemenea lui Camus, ci conectează omul de mediul înconjurător, recunoscând dependența acestuia de marele mecanism al societății unde *„Toți suntem niște deghizați”*[7]. *„Către realitate, adică către ce?”*[8], întreabă Michał Paweł Markowski, citindu-l pe autor, iar Witold Gombrowicz răspunde *„Totul este imitație”*[9].

*

Anamneza lui Gombrowicz privește momentul în care Omul a devenit Individ – pentru ceilalți și pentru sine însuși. Este important să observăm că în limbajul cotidian, termenii „om” și „individ” sunt utilizați analog, însă Witold Gombrowicz face abstracție de sinonimia de suprafață. El explorează autenticitatea sinelui, tensionată de natura performativă a identității și avertizează că această deghizare nu este doar simpla noastră copie, ci o repetare la nesfârșit a modelării. Individul este conformitatea sufocantă în care ne anesteziem autenticitatea, dorințele, moralitatea și creativitatea.

El ne vede pe toți ca fiind niște necunoscuți pe o stradă aglomerată, iar momentul în care ne intersectăm este, de fapt, un moment în care ne întretăiem și ne deformăm reciproc, luând asupra noastră din substanța celui de care ne-am lovit. Apoi, ne scuturăm, râdem paradoxal de căzătură și ne lovim de următorul.

Acesta este simptomul omului modern, crede Gombrowicz, iar încercarea de a-l trata, de a-l ocoli pe strada aglomerată, de a distruge forma coruptă de ceilalți este de un zadar hilar.

Pentru autorul polonez, forma și revolta împotriva acesteia nu reprezintă *eidos*-ul aristotelic prin care se înțelege că esența unui lucru îi este inerentă acestuia, adică forma ca *„atribut al tuturor lucrurilor, ci se înțelege «un mod de a fi, de a simți, de a gândi, de a vorbi, de acționa», mod care impune exteriorizarea doar a lucrurilor acceptate deja, așteptate, «mature»”*[10]. Crearea acestei forme, a noastră și a celuilalt, nu este nicidecum aleatorie, dar nici o limbă cunoscută nouă. Witold Gombrowicz își construiește romanele în acest fel, zbătându-se între controlul formei și creativitatea autentică care înconjoară omul modern asemenea unei vâltori.

Fenomenologia acestei forme este de multe ori paradoxală, iar personajele gombrowicziene caută frenetic un fir roșu al normalului, al cauzalității naturale și al sensului anterior familiar. Fiecare încercare se sfârșește comico-grotesc. În romanul *Ferdydurke*, autorul introduce două capitole metatextuale în care construiește o parabolă filosofică, personificând conceptele formei, analizei și sintezei. Din interacțiunea conceptelor aflăm că forma se calculează printr-o simetrie utopică atât sintetic, adunând „+infinit” trăsăturilor, detaliilor și fenomenelor unui individ sau ale mai multora, cât și analitic, destructuralizând persoana în părțile componente pentru o analiză microscopică. Forma trebuie, deci, înțeleasă sintagmatic și paradigmatic, sintetic și analitic în același timp, spune Gombrowicz, iar chinul acestor calcule, acestor sume a contrariilor este inuman.

Revolta lui Gombrowicz față de această formă chinuitoare plasează omul autentic, rațional pe un pat procustian, reprezentat de convenția socială și prejudecată, a cărei misiune este să-l modeleze și să-l strângă până când ajunge la „maturitatea” necesară plimbării pe strada înghesuită. Omul creat mereu de ceilalți în lumea în care, în absența lui Dumnezeu, Forma legiferează. Ca urmare a acestei modelări, conștiința individuală

devine *„«o formă» de constrângere din partea colectivității, pentru că ea se naște între oameni, și nu în om”*[11].

Forma deformează! strigă Gombrowicz, râzând, iar telos-ul omului modern este să urmărească orice prilej al autenticității pierdut în această vâltoare, altfel *„suntem doar funcții altor oameni”*[12]. Cazemata lui Gombrowicz în revoltă se poate găsi doar într-o sferă a suprarealismului uman. O sferă plasată la periferia străzii aglomerate, îndepărtată de ceața densă în care limita dintre realitate și iluzie nu se poate distinge. Aici, Omul modern poate să-și creeze o nouă formă, individuală și autotelică, prin care să se definească auto-reflexiv și să scape de pre-forma care l-a înghesuit pe Strada Formei. Paradoxal, momentul eliberării suprarealiste a creativității se va produce într-un mediu controlat, demonstrând cum individului îi este imposibil să experimenteze absurdul voit, lipsit de orice control. Pre-forma sau, pentru Witold Gombrowicz, păcatul originar reprezintă o primă formă inerentă omului, invincibilă în fața oricărei revolte și rezistentă în fața oricărui dicteu automat. Momentul nașterii omului este și unul al întrupării formei.

În această dezordine, periferia umanului, adică marginea normelor sociale și neconvenționalul, reprezintă acum lăcașul de credință al misiunii Omului modern, iar această misiune nu este învingerea totală a formei, ci reîntoarcerea la creativitatea și autenticitatea pe care le-am pierdut din ignoranță și neatenție pe acea stradă.

*„În cele din urmă, noi creăm forma, sau ea pe n*oi?”[13]. Autenticitatea este irealizabilă, iar *„neputința **absolută** a întregului caracterizează sufletul omenesc”*[14], crede Witold Gombrowicz. Este imposibil să tăiem cordonul ombilical care ne leagă de convenție, iar întoarcerea în sfera autentică este rezervată unui moment utopic – clipă care să permită, contrar oricăror tradiții existențialiste sceptice, existența unui întreg –, unei autenticități absolute. Principalul chin, fundamentala „pramumă”, nu este altceva decât suferința născută din limitele impuse de altcineva, iar creativitatea îi este subordonată autenticității. În universul gombrowiczian, omului modern îi rămâne doar să admită evidența acestei Forme și să aspire la o clipă a autenticității.

Existențialismul gombrowiczian este unul paradoxal, examinând contradicțiile interne ale tradiției literare cu care este adesea asociat. Inhibat, dar amuzat de orice etichetă filosofică sau literară pe care o primește, Witold Gombrowicz răspunde oricăror convenții: *„Sunt un umorist, un glumeț, un acrobat, un provocator. […] Sunt circ, lirism, poezie, groază, revolte, jocuri – ce vrei mai mult?”*[15]. Astăzi, contrazicerea este necesitatea supremă a artei, consideră autorul polonez, iar această stare exprimă confuzia omului modern cu cea mai mare claritate. Astăzi celebrăm autenticitatea și creativitatea cu un sentiment de seriozitate și neliniște profundă. Identitatea este prinsă într-un paradox în care urmărirea autenticității devine o batjocură de sine. Soluția lui Gombrowicz în fața Formei este, asemenea reacției soldatului din *Memoriile lui Stefan*

Czarniecki la natura grotescă și sângeroasă a războiului, să râzi paradoxal când ești despicat fizic și psihic.

NOTE

1. Joc de cuvinte, care combină parte a titlului cărții lui Friedrich Nietzsche, *Also sprach Zarathustra* și numele autorului polonez Witold Gombrowicz. ↑
2. Witold Gombrowicz, *Ferdydurke*, Editura Univers, București, 1996, pg. 172. ↑
3. Cornel Ungureanu, *Mitteleuropa periferiilor*, Editura Polirom, Iași, 2022, pg. 105. ↑
4. *Idem*. ↑
5. Traducerea acestui cuvânt în limba română nu există în totalitate. Traducătorul ediției nu a menționat nicio notă pentru traducerea din poloneză. Totodată, Witold Gombrowicz utilizează adeseori forme din limba latină, spaniolă și germană. *Ad literam*, singura traducere pentru „pramuma" este o formă a cuvântului „prolific" din Hindi. Etimologia și sensul acestui cuvânt necesită în continuare cercetare. ↑
6. Witold Gombrowicz, *Ferdydurk*e, Editura Univers, București, 1996, pg. 173. ↑
7. *Idem*. ↑
8. Michał, Paweł Markowski, *Vâltoarea neagră*,. Editura Paralela 45, București, 2005, ↑
9. Witold Gombrowicz, *Ferdydurke*, Editura Univers, București, 1996. ↑
10. Witold Gombrowicz, *Ferdydurke*, Editura Univers, București, 1996, pg. 7. ↑
11. Idem. ↑
12. Idem. ↑
13. Idem, pg. 53. ↑
14. Idem, pg. 54.` ↑
15. Witold Gombrowicz, "*Jurnal*", Editura Univers, București, 1996.↑

BIBLIOGRAFIE

1. Cornel Ungureanu*, Mitteleuropa periferiilor*, Editura Polirom, Iași, 2022;
2. Gombrowicz, Witold, *Bakakai*, Editura RAO, București, 2008;
3. Gombrowicz, Witold, *Ferdydurke*, Editura Univers, București, 1996;
4. Gombrowicz, Witold, *Jurnal*, Editura Univers, București, 1998;
5. Michał, Paweł Markowski, *Vâltoarea neagră*, Editura Paralela 45, București, 2005.

Imagine: Chiara Toni, „Double Face", 2022.